

Рудь В. П. І. Хавлюк – дослідник старожитностей Поділля / Віталій Рудь, Віктор Косаківський // Матеріали XXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення». (До 100-річчя існування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). – Вінниця, 2011. – С. 312-317

Віталій Рудь, Віктор Косаківський

П. І. ХАВЛЮК - ДОСЛІДНИК СТАРОЖИТНОСТЕЙ ПОДІЛЛЯ

11 серпня 2011 року минуло 10 років від дня смерті Павла Івановича Хавлюка - кандидата історичних наук, археолога, краєзнавця, педагога.

Народився Павло Іванович 15 червня 1925 р. в с. Жорнище Іллінецького району Вінницької області в сім'ї вчителя [2, с 197-198]. До початку Великої Вітчизняної війни закінчив 9 класів місцевої школи. З 1941 р. проживав на тимчасово окупованій території в с Білки Дашівського району. У березні 1944 р. призваний до лав Радянської армії, де перебував до квітня 1949 р. За період військової служби удостоєний державних нагород.

Після закінчення 10 класів вечірньої школи у 1951 р., вступив на історичний факультет Ужгородського державного університету, який закінчив у 1957 р. та отримав диплом учителя історії середньої школи. Під час навчання викладає історію в середніх школах м. Гайсина та проводить перші археологічні розвідки в середній течії Південного Бугу.

З 1958 по 1961 рр. П.І. Хавлюк навчався в аспірантурі на кафедрі археології при Ленінградському державному університеті ім. А.А. Жданова. Під керівництвом доктора історичних наук М.І. Артамонова була написана та захищена в 1962 р. кандидатська

дисертація «Антские поселения средней части Южного Побужья». Робота ґрунтувалася на матеріалах із близько 30 особисто відкритих та досліджених автором пам'яток [11].

Майже два роки після успішного захисту дисертації працює молодшим науковим співробітником відділу слов'янської археології Інституту Археології АН УРСР.

Подальша доля П.І. Хавлюка пов'язана із м. Вінниця. З 1963 р. і до останніх днів життя працює: спочатку - старшим викладачем, а пізніше - доцентом на історичному факультеті педагогічного інституту ім. М. Островського (нині Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського). Тут він читав курси з археології та стародавньої історії, етнографії народів СРСР, історії первісного суспільства та середніх віків. Проводив постійні засідання археологічного гуртка, залучаючи до наукових досліджень здібних студентів. Під його керівництвом працював словенський загін археологічної експедиції інституту, на базі якої проводилась щорічна польова археологічна практика для студентів [8, с 91]. Також П.І. Хавлюк створив в інституті археологічний кабінет та лабораторію.

Проте, поряд із педагогічною діяльністю, найважливіше місце в його житті займало археологічне вивчення Середнього Побужья. Важко назвати хоча б один район, де не ступала нога науковця, постійно закриваючи білі плями на археологічній карті краю. В характеристиці 1963 р. тогочасний директор Інституту Археології АН УРСР, член-кореспондент С.М. Бібіков пише: *«Хавлюк П.И. с 1953 г. по настоящее время успешно проводил в лесостепном Побужье разведку археологических памятников различных эпох, от палеолита до Киевской Руси включительно, причем ряд памятников открыты им впервые. Являясь специалистом в области славянской археологии им были проведены широкие исследования славянских памятников этого района... Тов. Хавлюк П.И. своей полевой и научной работой проявил себя, как способный, инициативный исследователь в области изучения славянской археологии»*.

Ще до захисту кандидатської дисертації П.І. Хавлюк відзначився проведенням розвідок по дослідженню різночасових пам'яток. У складі експедиції В.М. Даниленка молодий археолог в 1956 р. дослідив ряд поселень буго-дністровської культури (БДК). Зокрема, на виявлених поселеннях біля сіл Глинське та Сокильці пізніше провів розкопки В.М. Даниленко, в результаті був відкритий ранній етап БДК [5, с.47].

П.І. Хавлюк зробив вагомий внесок у дослідження трипільської культури Середнього Побужья. Ним відкрито та задокументовано багато поселень регіону. На трьох з них (Вербівка I, Сорока, Уланівка) проведено археологічні дослідження [4, с 17]. Саме розвідками Павла Івановича відкрито унікальне поселення Кліщів, добре відоме трипільцезнавцям завдяки пізнішим дослідженням та публікаціям ще одного визначного вінницького археолога Івана Івановича Зайця [6, с.4; 7].

Та все ж основним об'єктом археологічних досліджень П.І. Хавлюка були слов'янські старожитності Побужья та Подністров'я. Тут відкрито та досліджено ряд поселень (Мар'янівка, Носівці) та могильник (Рахни) зарубинецької культури, матеріали яких дали можливість дослідникам говорити про окрему групу пам'яток типу Рахни пізнього етапу існування культури. Займався дослідник вивченням черняхівських поселень та могильників регіону (Заячівка). Дослідив велику кількість пам'яток Антського союзу племен, археологічної пеньківської культури (Самчинці, Семенки, Коржівка) та городищ уличів (Сажки, Борисівка, Григорівці, Червоне). Більшість виявлених під час розкопок знахідок нині становлять слов'янську колекцію Вінницького обласного краєзнавчого музею. П.І. Хавлюк працював над докторською дисертацією на тему: «Історія слов'янських племен першого тисячоліття нашої ери в басейні Південного Бугу та Лівобережжя Дністра».

Будучи протягом кількох десятиліть незмінним головою секції археології Вінницької організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, постійно працював над виявленнями та занесенням у державний реєстр пам'яток археології задля їх збереження для прийдешніх поколінь.

П. І. Хавлюк - активний учасник регіональних, всеукраїнських та міжнародних конференцій. Дослідник є автором близько 100 наукових праць, більшість з яких присвячена

вивченню слов'янських старожитностей I тис. н. е. і охоплює різноманітні питання, пов'язані з етнічною історією населення Середнього Побужжя [1, с.79, 386; 3, с.59].

Археологічні дослідження та творчі здобутки Павла Івановича Хавлюка не втрачають своєї актуальності. Свідченням цього є широке використання напрацьованих науковці сучасниками [9; 10].

При підготовці даної роботи використані матеріали з особової справи П.І. Хавлюка, яка зберігається в архіві Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. Історіографія Біобібліографія. Матеріали. - Кам'янець-Подільський, 1993; 2. Гальчак С.Д. Краєзнавці Вінниччини Біографії. Бібліографія. - Вінниця, 2005; 3. Гальчак С.Д. Краєзнавчий рух на Вінниччині в умовах незалежності України // Краєзнавство. - 2005. - № 1-4; 4. Гусев С.О. Трипільська культура Середнього Побужжя рубежу IV-III тис. до н.е. - Вінниця, 1995; 5. Даниленко В.Н. Неолит Украины - К., 1969; 6. Заец И.И., Рыжов С.Н. Поселение трипольской культуры Клищев на Южном Буге. - К. 1992; 7. Заец И.И. Клищев - новое поселение Трипильской культуры на Південному Бузі // Археологія. - 1973. - Вип. 10; 8. Косаківський В.А., Рудь В.С. Дослідження археологічної експедиції ВДПУ ім. М. Коцюбинського в с. Буша Ямпільського району // Вісник інституту історії, етнології і права. - Вінниця, 2009. - Вип. 7; 9. Томашевський А.П. Інформаційна основа дослідження історії та екології заселення Східного Поділля слов'яно-руської доби // Археологічні студії / Інститут археології НАПУ Буковинський центр археологічних досліджень при Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича. - Київ-Чернівці, 2008. - Вип. 3; 10. Томашевський А.П. Нарис історії та екології заселення Східного Поділля слов'яно-руської доби // Археологічні студії / Інститут археології НАПУ Буковинський центр археологічних досліджень при Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича. - Київ-Чернівці, 2003. - Вип. 2; 11. Хавлюк П.І. Антские поселения средней части Южного Побужья: Автореф. дис. ...канд. ист. наук. - Л., 1962.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ П. І. ХАВЛЮКА

1956

1. Материалы к археологической карте бассейна реки Соб (притока Ю. Буга) // Краткие сообщения Института археологии АН УССР. - 1956. - Вип. 6. - С. 18-21.

1959

2. Стоянки развитого неолита в северной части среднего течения Южного Буга // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. - 1959. - Вип. 75. - С. 169-173.

3. Новые данные о культовых изображениях в Триполье // Советская археология (СА). - 1959. - №3. - С. 206-208.

1960

4. Первая находка зооморфного изображения мартыновского типа на славянском поселении: (Предвар. сообщ.) // Сообщения Государственного Эрмитажа (СГЭ). - 1960. - Вип. 19. - С. 49-53.

1961

5. Раннеславянские поселения в средней части Южного Побужья // СА - 1961. - №3 - С. 187-201.

1962

6. Антские поселения средней части Южного Побужья: Автореф. дис. ...канд. ист. наук. - Л., 1962. - 16 с.

7. Славянские поселения VIII - начала IX века на Южном Буге // Археологический сборник Государственного Эрмитажа (АСГЭ). - 1962. - Вип. 4. - С. 116-126.

1963

8. Раннеславянские поселения Семенки и Самчинцы в среднем течении Южного Буга // Материалы и исследования по археологии СССР (МИА). - 1963. - № 108. - С. 320-350.

1965

9. О технологии изготовления раннеславянской керамики//АСГЭ. - 1965. - Вип. 7. - С. 37-41.

10. Деякі підсумки археологічного дослідження лісостепової частини Південного Побужжя та лівобережжя Дністра // Доповіді і повідомлення кафедр інституту на звітній науковій сесії. - Вінниця, 1965. - С. 27-31.

- 1968**
11 Зарубинецькіє пам'ятники на Южном Буге // Археологические открытия (АО) 1967 г. - М, 1968.-С. 226-227.
- 1969**
12. Исследования на Южном Буге // АО 1968 г. - М., 1969. - С. 256-258.
13. Древньоруські городища на Південному Бузі // Слов'яно-руські старожитності - К 1969. - С. 156-174.
- 1970**
14. Новые открытия Южнобугской экспедиции // АО 1969 г. - М, 1970. - С. 228-230.
15. Земля уличів X-XI століть // Матеріали третьої Подільської іст.-красн. конф. - Львів, 1970. - С. 134-136.
- 1971**
16. Гончарний горн культури полів поховань черняхівського типу в с Тарасівці на Вінниччині // Середні віки на Україні. - К., 1971. - Вип. 1, - С. 79-83.
17. Пам'ятки зарубинецької культури на Побужжі // Археологія. - 1971 - №. 4. - С. 84-96.
18. Уличское городище X-XI вв. у селе Сажки на Винниччине//АО 1970 г. - М., 1971. - С. 294.
- 1972**
19. Деякі матеріали до характеристики ремесла уличів // XV наук. конф. ІА, присвяч. 50-річчю утвор. СРСР: Тези пленар. і секц. доп.: (Результати польових археол. досл. 1970-1971 рр. на тер. України). - Одеса, 1972. - С. 343-346.
20. Трипільське селище Кліщів // АДУ 1969 р. - К., 1972. - С. 79-82. - (співавтор І.І. Засець).
21. Зарубинецьке селище і могильник Рахни Собові на р. Сіб Гайсинського району Вінницької області // Мат XIII конф. ІА АН УРСР, присвяч 50-річчю АН УРСР (Київ, 1968 р.). - К., 1972. - С. 235-237.
22. Материалы из городищ уличей на Южном Буге // АО 1971 г. - М., 1972. - С. 380-381.
23. Технологія обробки заліза у зарубинецьких племен Південного Побужжя // Археологія. -1972. - №6 - С. 90-96 - (співавтор В.Д. Гопак).
- 1973**
24. До питання про виготовлення жорен у Древній Русі // Археологія. - 1973 - Вип. 9. - С. 34-41.
25. Исследования в Винницкой области // АО 1972 г. - М., 1973. - С. 342-344. - (співавтор Б.С. Жураковський).
26. Про технологію обробки заліза в уличів // Археологія. - 1973. - №12. - С. 33-41. - (співавтор В.Д. Гопак).
- 1974**
27. Заячівський могильник на Вінниччині // Археологія. - 1974. - Вип. 14. - С 62-72.
28. Раннеславянские поселения в бассейне Южного Буга // Раннесредневековые восточнославянские древности. - Л., 1974. - С. 181-215.
- 1975**
29. Зарубинецька культура Південного Побужжя та лівобережжя Середнього Дністра // Археологія. - 1975. - В ип. 18. - С . 7-19.
30. Культура східних слов'ян другої половини I тис. н. є. Басейн Південного Бугу // Археологія Української РСР. - К , 1975. - Т. III - С. 113-119.
- 1976**
31. Исследования Южнобугской экспедиции// АО 1975 г. — М., 1976. - С. 400-401.
- 1977**
32. Про реконструкцію черняхівських жорен // Археологія. - 1977. - Вип. 24. - С. 21-28.
- 1978**
33. Исследование славянских памятников на Южном Буге // АО 1977 г. - М., 1978. - С. 394-395.
34. Славянское ремесленное селище Париевка на Побужье // Археологические исследования на Украине в 1976-1977 гг. : Тез. докл. XVII конф. ИА АН УССР. - Ужгород, 1978. - С. 97-98.
- 1979**
35. Исследования на Южном Буге // АО за 1978 г. - М., 1979. - С. 415-416.
36. .Пізньюскіфське селище Сорока // Археологія. - 1979. - Вип. 29 - С. 34-54.
- 1980**
37. О времени выделения славянского ремесла в самостоятельную отрасль производства // Тез. докл. сов. дел. на IV Межд. конгр. славянской археологии (София, сент. 1980 г.). - М., 1980. - С. 82-83.

38. Про виробництво жорен на черняхівських поселеннях Побужжя // Археологія. - 1980. - Вип 34. - С 30-35.
- 1981**
39. Городище Червоне//АО 1980 г. - М, 1981. - С. 316-317.
- 1982**
40. Ранньословянське поселення Пархомівка на Побужжі // Тези доп. II Респ. наук. конф. з іст. краєзнавства (Вінниця, 19-20 жовтня 1982 р.). - К., 1982. - С. 276-277.
- 1984**
41. Дослідження ремісничого центру для виробництва жорен на Південному Надбужжі // Тези доп. другої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. - Вінниця, 1984. - С. 6.
- 1985**
42. Исследования на Южном Буге // АО за 1983 г. - М, 1985. - С. 367-368.
43. Про топографію, планування та забудову слов'янських поселень // Тези доп. третьої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. -Вінниця, 1985. - С. 49-50.
- 1986**
44. Про етнічну приналежність археологічних пам'яток VIII - IX ст. н. е. // Тези доп. четвертої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. - Вінниця, 1986. - С 49-50.
45. Исследования на Южном Буге // АО 1984 г. - М., 1986. - С. 319-320.
- 1987**
46. Работы в Винницкой области // АО за 1985 г. - М, 1987. - С. 424-425.
- 1988**
47. Вельбарские памятники на Южном Буге // Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim. - Lublin, 1988. - S. 137-144.
48. Дообследование могильника у с. Вилы Яругские (приложение) // Могильники Черняховской культуры. - М., 1988. - С. 142.
49. Про час використання улицями оборонних споруд передскіфського і скіфського часу // Тези доп. шостої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. - Вінниця, 1988. - С 7-8.
50. О начальных этапах развития раннеславянского ремесла (на материалах ремесленных сооружений на Южном Буге) // Труды V Международного конгресса археологов-славистов. - Т. 4 - Секция 1 -Древние славяне. - К., 1988 - С. 226-231.
- 1989**
51. Про ідеологічні уявлення слов'ян VIII-IX ст. // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР: Тези доп. XX Респ. конф. (Одеса, жовт. 1989 р.). - К., 1989. - С. 237-238.
52. Про час заселення Південного Побужжя після половецької й монголо-татарської навал // Тези доп. восьмої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. - Вінниця, 1989. - С. 24-25.
- 1990**
53. Трипольские памятники Южного Побужья // Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине: Тез. докл. I полевого семинара. - Тальянки, 1990. - С. 28-30.
54. Про черняхівське керамічне виробництво // Тези доп. дев'ятої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. - Вінниця, 1990. - С. 19-20.
55. Зарубинецкая культура Южного Побужья и левобережного среднего Днестра // Тезисы докл. на VI конгрессе славянских археологов (г. Прилеп, Югославия, 1990 г.) - М., 1990. - С. 107-110.
- 1992**
56. Обробка кольорових металів зарубинецьким населенням Південного Побужжя // Тези доп. одинадцятої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. - Вінниця, 1990. - С. 21-22
- 1993**
57. Городище Уличів на Немирівщині // Археологічні дослідження в Україні (АДУ) 1991 р. - Луцьк, 1993. - С. 124-126.
58. Земля Уличів // Тези доп. дванадцятої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. - Вінниця, 1993. - С. 17-18.
- 1994**
59. ВІННИЦЯ та її околиці в давнину // Мат. II іст.-краєзн. конф. «Вінниця: минуле і сучасне», присвяч. 50-річчю визвол. м. Вінниці від нім.-фашист. загарб. - Вінниця, 1994. - С. 6-9.
60. Скіфські старожитності поблизу Вінниці й етногенез слов'ян // Мат. III іст.-краєзн. конф. «Вінниця: минуле і сучасне», присвяч. 50-річчю визвол. України від нім.-фашист. загарб. - Вінниця, 1994. - С 5-10.

61. Археологія і історія краю // Шляхи підвищення ефективності підготовки педагогічних працівників : Матеріали другої наук.-практ. конф. - Вінниця-Бар, 1994. – С. 99-105.

1997

62. Ранньозарубинецьке селище Райки Іллінецького району на Вінниччині // Тези доп. сімнадцятої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. 18 верес 1997 р. - Вінниця, 1997. – С. 37-39.

1998

63. Сучасний стан черняхівської проблеми на території України й Молдавії // Тези доп. вісімнадцятої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. 3 лют. 1998 р. - Вінниця, 1998. - С. 24-25.

64. Археологічна розвідка в басейні річки Рову // Там само. – С. 25-26 - (співавтор В.П. Восколуп).

1999

65. Обмін і торгівля уличів // Матеріали звіт наук. конф. викл. і студ. іст. факультету за 1999 рік. - Вінниця, 1999. – С. 75-77.

66. Ювелірна справа в уличів // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вип. І. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. - Вінниця, 1999. - С. 13-18.

2000

67. Черняхівський могильник Скитка (за матеріалами розкопок П. І. Хавлюка) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вип. II. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. - Вінниця, 2000. – С. 10-16 -(співавтор В.П. Восколуп).

68. Коли і як виникло українське козацтво? // Там само. - С. 31-35.

2001

69. Зарубинецькі поселення Райки і Пархомівка на південному Побужжі // Матеріали звіт. наук. конф. викл. іст. факультету за 2000 рік. - Вінниця, 2001. – С. 59-60.

70. До питання про зв'язок між черняхівською та зарубинецькою культурами // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. - Вип. III. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. - Вінниця, 2001. - С. 266-268.

2003

71. Південнобузький регіон зарубинецької культури // Старожитності I тисячоліття нашої ери на території України. - Київ, 2003. – С. 175-177.

Леся Коломієць

ЛІДІЯ МЕЛЬНИЧУК: ВІДДАНА ПОДІЛЛЮ

Подільська земля багата на відданих Батьківщині, непересічних, енергійних, працьовитих, щирих у справах, думках і почуттях людей. Вона плодотворна на ідейних натхненників, сподвижників відродження, збереження та примноження національної культури, виховання нового покоління творців сьогодення українського народу.

Яскравий представник такої когорти - Лідія Мельничук - доктор історичних наук, професор, засновник Народознавчого центру Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, ініціатор створення кафедри етнології та навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Інституту історії, етнології та права.

Лідія Семенівна Мельничук (в дівочтві - Роспашнюк) народилася 3 липня 1955 р. в с.м. Літин Літинського району Вінницької області в сім'ї працьовитих, порядних і товариських людей. Батько - Роспашнюк Семен Дмитрович (1927-1999) родом із с. Селище Літинського району, учасник бойових дій, кіномеханік, муляр 7-го розряду Літинського комунгоспу. Мати - Роспашнюк (Федорцова) Світлана Миколаївна (1934-2007) народилася у с. Івча Літинського району, працювала поштаркою, продавцем хлібного магазину. Сестра - Пивовар Людмила Семенівна (1958 р.н.) - вчитель історії та українознавства, організатор позакласної роботи Селищанської СЗОШ Літинського району.

Ще з дитинства, від мами й тата, рідних і друзів Лідія Семенівна переймала величезний досвід працелюбства, товарищескості, відповідальності й поваги до людей. Невеличке родинне

